

Міністерство освіти і науки України  
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка  
Педагогічний факультет  
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: «Формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкових класів у процесі роботи над фразеологічними одиницями»

Виконала: студентка 2 курсу

Спеціальності 013 Початкова освіта

Сулятицька Ю.

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СТІЙКИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.....	12
1.1. Основні диференційні ознаки фразеологізмів та їх роль в українській мові та мовленні.....	12
1.2. Фразеологізми в системі роботи над словом у методиці початкового курсу навчання української мови.....	19
Висновки до розділу I.....	33
РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	35
2.1. Форми роботи над значенням стійких словосполучень на уроках української мови.....	35
2.2. Система вправ і завдань на формування фразеологічної компетентності в учнів початкових класів.....	53
2.3. Результати перевірки ефективності експериментально-дослідного навчання.....	74
Висновки до розділу II.....	85
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91

## ВСТУП

**Актуальність досліджуваної проблеми.** Реформування загальної середньої освіти, Національна доктрина освіти України передбачають методологічну переорієнтацію процесу навчання, індивідуально-диференційований та особистісно орієнтований підхід до навчання та оцінювання навчальних досягнень учнів. Одним із важливих здобутків перебудови мовної освіти в Україні стало уведення компетентнісного підходу до навчання, який передбачає формування комунікативної україномовної компетентності школярів як мети і результату шкільного курсу української мови. Комунікативна компетенція як предметна є складним інтегративним явищем, до складу якої входять мовна, мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна з їхніми субкомпетентностями, зокрема і фразеологічною [27].

У методиці навчання української мови традиційно виділяють такі аспекти: 1) **лінгвістичний**, що передбачає всебічне вивчення мови як системи; 2) **педагогічний**, який потребує врахування значення мови для пізнавальної діяльності індивіда, виховання “мовної” особистості, що репродукує мовлення, виявляючи знання мови, мовне чуття й уміння користуватися словом); 3) **психологічний** вимагає врахування психологічних чинників, які сприяють якісному формуванню мовленнєвих умінь та навичок, культури спілкування; 4) **моральний** передбачає усвідомлення важливого значення мови у формуванні морально-етичної та духовної культури; 5) **естетичний** визначається розумінням мови не лише як засобу побутового спілкування, знакової системи, каналу інформації, а й як джерела естетики – естетики мови й мовлення); 6) **етнопедагогічний** обумовлює тісні взаємозв’язки в навчанні рідної мови тих компонентів, які ґрунтуються на засадах української етнопедагогіки і дидактики; 7) **культурологічний** передбачає тісний зв’язок у навчанні рідної мови з національною і загальнолюдською культурою. Усі зазначені вище аспекти навчання української мови підпорядковані головному принципу – **комунікативному**.

Проблема комунікативного підходу до навчання рідної мови тісно пов'язана з практичною спрямованістю, на яку орієнтуються чинні програми з української мови.

Одним із найголовніших завдань початкового навчання рідної мови є збагачення словника учнів. Успішне його виконання має велике значення для розвитку мовлення і мислення дітей молодшого шкільного віку. Розширення лексичного запасу учнів є необхідною умовою засвоєння не лише мови, а й інших предметів.

По-справжньому прищеплювати любов до рідної мови, викликати захоплення багатством і різноманітністю її виражальних засобів, розвивати чуття любові і виховувати високу культуру мовлення неможливо, якщо не брати до уваги мовних перлин – фразеологізмів. Збагачення активного словника учнів, удосконалення граматичної будови мовлення, оволодіння українським мовленнєвим етикетом значною мірою має здійснюватися засобами української фразеології. «Уміння правильно і доречно користуватися в усному та писемному мовленні фразеологізмами є ознакою високого рівня оволодіння мовою» [20, с.11].

Фразеологія – важлива підсистема мовного складу, самобутня частина його історико-культурного потенціалу. Вивчення фразеології української мови у школі – невід'ємна частина роботи над розвитком мовлення учнів, над формуванням та удосконаленням їх пізнавального інтересу.

Дослідження мови на всіх етапах розвитку суспільства не могло залишити поза увагою стійкі сполуки слів, у яких не лише найповніше розкривається уявлення народу про світ і специфічні національні особливості, а й уся складність і багатогранність мови та її феноменів. Саме ця складність є причиною невирішеності низки питань, які, незважаючи на інтенсивність досліджень у фразеології, викликають постійний інтерес мовознавців.

Виникаючи у певній ситуації, в конкретних життєвих обставинах, фразеологічний зворот завдяки своїй стислості, влучності, образності набуває

потім здатності продовжувати функціонування і в інших контекстах, стає доречним у зовсім інших життєвих ситуаціях і лексичних зв'язках. Фразеологізми надають мові виразності, динамічності, емоційності. Людина, яка не користується ними, позбавляє себе одного з найяскравіших засобів образного висловлення думок і почуттів.

Виконуючи настанови навчальної програми, вчителі мають якнайбільше уваги приділяти розвитку мовлення учнів, розширенню їхнього загального і мовного світогляду. Істотну роль тут відіграє робота з фразеологізмами, ознайомлення з фразеологічним багатством української мови, вироблення навичок користування цими виражальними засобами. Проте не можна, на жаль, сказати, що роботі над фразеологією приділяється достатня увага на уроках у початковій школі.

З фразеологічними зворотами – стійкими словосполученнями, зміст яких часто прирівнюється до значення слова, детально учні знайомляться лише у 5 класі. У молодших класах ця робота програмою конкретно не передбачена, і тому багато вчителів навіть не намагається роз'яснювати дітям суть таких словосполучень, хоч учні постійно зустрічаються з ними, читаючи художні тексти як за програмою, так і рекомендовані для позакласного опрацювання. Очевидно, деякі вчителі вважають, що значення фразеологічних висловів школярі зрозуміють на основі власного мовного досвіду або контексту. Однак, практика показує, що такі сподівання на стихійне засвоєння дітьми мовних засобів не завжди обґрунтовані. Нерідко молодші школярі, не розуміючи значення фразеологізму, все ж схоплюють у цілому зміст тексту, і нерозуміння залишається непоміченим ні вчителем, ні самими учнями. Таке читання аж ніяк не сприяє виробленню в учнів уваги до слова, більше того, в них може вкорінитися шкідлива думка, ніби для розуміння цілого тексту зовсім не обов'язково вникати в суть кожної деталі. Це мусять враховувати класоводи, які мають справу саме з читачами – початківцями, що вдаються до фразеологізмів надзвичайно рідко.

Відомо, що володіння фразеологією допомагає школярам висловлюватись експресивно й образно, точно й лаконічно. Ознайомлення дітей зі стійкими висловами української мови: з прислів'ями, приказками, - збуджує пізнавальний інтерес до цих зворотів, до використання їх в усному і писемному мовленні. Це, у свою чергу, сприяє активізації формуванню комунікативно-мовленнєвих умінь і творчого самовираження.

Потреба в збагаченні мовлення учнів українською фразеологією визначила необхідність розробки ефективної системи роботи з фразеології на уроках української мови в початкових класах. Теоретичне осмислення психологічних, лінгводидактичних основ методики роботи над збагаченням мовлення учнів початкових класів українською фразеологією, узагальнення передового досвіду вчителів початкових класів, педагогічний експеримент і його результати підтвердили актуальність порушеної проблеми.

Окремі аспекти збагачення мовлення учнів українською фразеологією здавна цікавили учених, методистів, передових учителів. Так, ефективні шляхи збагачення мовлення учнів пропонували учені-психологи І.О.Синиця, Г.С.Костюк, Л.С.Виготський, М.І.Жинкін, Д.Б.Ельконін, Л.І.Айдарова та ін.

Сучасна методика збагачення мовлення учнів українською фразеологією будується на основі здобутків українського теоретичного мовознавства (праці О.О.Потебні, І.С.Олійника, О.М.Біляєва, В.Д.Ужченка, Л.І.Скрипника, Г.М.Удовиченка, О.О.Бистрової, М.Т.Баранова, М.І.Пентиліук, В.Я.Мельничайка, М.Г.Стельмаховича та ін.) і передового педагогічного досвіду школи.

В останні десятиріччя „особливої актуальності набула проблема лінгводидактичного забезпечення змісту і форм роботи з фразеологізмами, підвищився інтерес педагогічної науки до завдань активізації процесу навчання” [36,с. 5]. У методиці української мови аналізувалось усне і писемне мовлення учнів, робились спроби визначити критерії досконалого мовлення, розкрити зміст функціонально-стилістичних аспектів вивчення мовних явищ, структурно-семантичний підхід до розвитку мовлення учнів,

пропонувалися системи лексико-фразеологічних та граматичних вправ (праці Л.Г.Скрипника, Н.Д.Бабич, А.О.Свашенко, Л.М.Стоян, І.С.Гнатюк, Л.Г.Авксентьева, В.О.Горпинича, М.Т.Демського, Ф.Д.Медведева, А.П.Коваль, М.Я.Плющ, В.Г.Барабаш, М.П.Коломійця).

Попри значні досягнення в останні десятиріччя у методиці початкового навчання, «теорія і практика роботи над збагаченням мовлення та розвитком фразеологічного запасу учнів потребує глибшого аналізу»[57, с.55], оскільки «в дослідженнях не наводиться оптимальна кількість фразеологічних одиниць у мовленні молодших школярів, не аналізується роль фразеологічної синонімії, антонімії, багатозначності, не акцентується увага на актуальних для розвитку усного та писемного мовлення учнів питаннях стилістичного співвіднесення фразеологічних одиниць, походження фразеологізмів української мови»[59, с.19].

Оволодіння фразеологією — невід'ємна складова частина мовленнєвої культури людини. Фразеологізми, поруч з іншими одиницями, є будівельним матеріалом мови, до якого завжди викликає інтерес, він спонукає до роздумів. Знання фразеології мови – важливий фактор у формуванні та удосконаленні навчально-пізнавального інтересу до вивчення рідної мови, до пізнання її глибин мудрості, багатства. Але цей фактор ефективно може спрацювати лише за умови, коли учителі початкової ланки освіти озброять учнів фразеологічними вміннями і навичками, забезпечуючи при цьому розвиток навчально-пізнавального інтересу молодших школярів.

Результати аналізу констатувального зрізу дозволяють стверджувати, що значна частина школярів не володіють необхідними фразеологічними вміннями та навичками, не можуть розкрити змістового значення фразеологічних одиниць, допускають перекручування їх структури.

Однак програма з української мови не передбачає цілеспрямованої систематичної роботи над фразеологічним матеріалом, хоча дана проблема є складною і багатоаспектною.

Незважаючи на існуючий методичний досвід, проблема вивчення фразеології та забезпечення мовлення учнів фразеологізмами на різних рівнях лінгвістичної освіти у школі не була предметом спеціального дослідження. Відсутність спеціальних досліджень з методики фразеологічної роботи у початковій школі негативно відображається на рівні розвитку усного та писемного образного мовлення учнів. Виникає необхідність поглибленого вивчення цієї проблеми, планування та створення спеціального комплексу навчально-тренувальних завдань, які запроваджуються у практику викладання впродовж усього навчального року, що дозволить сформуванню в учнів фразеологічне поняття та комунікативно необхідні фразеологічні вміння та навички, збагатити їхнє мовлення фразеологізмами, актуалізувати та закріпити отримані знання.

Отже, на сучасному етапі особливо актуальними стали питання розвитку мовленнєвих умінь і навичок та збагачення мовлення учнів початкових класів, зокрема, засобами української фразеології. Створення ефективної методики, що базується на педагогічних, психологічних, лінгводидактичних досягненнях, зумовило вибір теми дипломної роботи «Формування комунікативно-мовленнєвих умінь в учнів початкових класів у процесі роботи над фразеологічними одиницями».

*Об'єктом дослідження* є процес збагачення мовлення учнів українською фразеологією в початкових класах загальноосвітньої школи на заняттях з рідної мови.

*Предмет дослідження* – система вправ для формування знань, умінь і навичок з фразеології, як засобу розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів.

*Мета роботи* полягає, по-перше, у визначенні орієнтовного мінімуму фразеологічних одиниць для засвоєння учнями 1-4 класів, по-друге, у розробці ефективної системи роботи з фразеології на уроках рідної мови та експериментальній її перевірці.



Відповідно до визначеної мети дослідження планується розв'язання таких *завдань*:

1. Визначити теоретичні основи вдосконалення методики роботи над збагаченням мовлення учнів українською фразеологією.
2. Проаналізувати стан роботи з фразеології в початковій школі.
4. Визначити рівень уміння молодших школярів використовувати українські фразеологізми в усному і писемному мовленні.
5. Розробити систему вправ, спрямовану на формування в учнів 1-4 класів умінь і навичок доцільного використання фразеологізмів у мовленні та перевірити її ефективність.

Робоча *гіпотеза* полягала в припущенні: ефективність роботи над формуванням увиразнення мовлення на фразеологічній основі в початковій школі підвищиться, якщо запропонована методика передбачатиме: комунікативний підхід до опрацювання стійких словосполучень; збагачення фразеологічного словника молодших школярів спеціально дібраними тематичними групами фразеологізмів.

Методологічними засадами дослідження є праці лінгвістів О.О.Потебні, І.К.Білодіда, В.М.Русанівського, Л.Г.Авксентьєва, частково Л.С.Паламарчука, М.А.Жовтобрюха, Л.І.Скрипника, Г.М.Удовиченка, В.В.Виноградова, В.П.Жукова про фразеологізм як мовну одиницю, фразеологічний склад української мови, формування та походження української фразеології; психологів та методистів (І.О.Синиці, І.С.Олійника, В.Д.Ужченка, М.Г.Стельмаховича, М.І.Пентилюк) з питань фразеологічного збагачення мовлення учнів. Методологічними орієнтирами також були ідеї національного та духовного відродження української нації.

Для вирішення поставлених завдань використовувались такі загально-наукові та спеціальні методи дослідження:

- *теоретичний* аналіз та синтез досягнень мовознавчої, педагогічної, психологічної, методичної наук з проблеми збагачення мовлення учнів

українською фразеологією; ознайомлення з шкільною документацією; опис процесу дослідження та узагальнення;

- *емпіричні* методи: відвідування уроків, бесіди з учителями та учнями; аналіз усних і письмових робіт учнів; аналіз фразеологічних помилок, допущених учнями 1-4 класів у письмових роботах та усному мовленні;

- *констатувальний* зріз і *формувальний* експеримент, перевірка ефективності пропонованої системи занять.

**Наукова новизна** дослідження полягає в теоретичному й експериментальному обґрунтуванні роботи над збагаченням мовлення учнів українськими фразеологізмами, що спирається на осмислення суті педагогічних одиниць, їх походження та етнокультурознавчий зміст, зроблено вибірку і доведено наукову доцільність орієнтовного фразеологічного словника-мінімуму для учнів 1-4 класів.

**Практична** значущість дослідження визначається його спрямованістю на підвищення ефективності навчального процесу і вдосконалення мовної освіти в початкових школах України. Пропонована система уроків і розроблені методичні рекомендації сприятимуть удосконаленню методики вивчення фразеологізмів на уроках української мови в початкових класах. Сформульовані в дипломній роботі висновки та рекомендації можуть бути використані для вдосконалення методики вивчення рідної мови, доповнення матеріалу підручників; вчителями початкових класів в роботі над збагаченням мовлення учнів українською фразеологією.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічним та лінгводидактичним обґрунтуванням вихідних положень, аналізом результатів, одержаних при використанні комплексу методів теоретичного та експериментального пошуку; системним вивченням лінгвістичної, педагогічної, психологічної та методичної літератури; експериментальною перевіркою у школах пропонованої системи роботи над збагаченням мовлення учнів українською фразеологією на заняттях з рідної мови.

**Апробація результатів дослідження.** Апробація і впровадження результатів дослідження відбувалися на уроках української мови в початкових класах у процесі навчально-педагогічної практики, матеріали роботи обговорювалися на засіданні кафедри теорії та методики початкової освіти, заслуховувалися на студентській науковій конференції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

**Структура і обсяг дослідження.** Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 96 сторінок. З них основного тексту – 89 сторінок.

## ВИСНОВКИ

Фразеологія – сукупність усталених зворотів певної мови, а також розділ науки про мову, що вивчає стійкі словосполучення-фразеологізми, їх ознаки, поділ на групи, утворення і походження. Стійке сполучення двох і більше слів, яке в процесі мовлення відтворюється як готова словесна формула і являє собою семантичну цілість, називається фразеологічною одиницею (фразеологізмом). У мові фразеологізми функціонують нарівні з окремими словами і становлять частину її лексики.

Знання фразеологічних скарбів української мови, розуміння їх, правильне вживання є безсумнівним показником емоційного мовлення. Фразеологізми несуть не тільки предметну, а й естетичну інформацію. Тому необхідно виробляти навички вмілого вживання фразеологізмів у повсякденній мовній практиці. Робота з фразеологізмами дозволяє розширити фразеологічний запас учнів, довести важливість правил поведінки людей у суспільстві, ознайомити з нормами етикету в спілкуванні, з особливостями українського національного етикету, сприяє реалізації комунікативної та діяльній змістових ліній навчання української мови.

Проблема використання фразеологізмів вирішується у процесі використання системи вправ. Запропонована система комплексних вправ виконує такі функції: комунікативну (підготовка до мовленнєвої діяльності з урахуванням ситуації спілкування); мотиваційну (формування інтересу до засвоєння фразеологізмів; спонукання до використання їх у мовленні); пізнавальну (засвоєння нових знань з культури спілкування); актуалізаційну (актуалізація опорних знань і умінь з культури спілкування); операціональну (дидактичні ігри з використанням фразеологізмів); формувальну (формування умінь вживати у мовленні фразеологізми); розвивальну (забезпечення розвитку здібностей мовленнєвої особистості); організаційну (включення у різні ситуації спілкування); виховну (виховання особистості, здатної до комунікації); корекційну (сприяння попередженню і усуненню

помилки); контрольну (перевірка засвоєння вмінь засобами фразеології оцінити ситуацію спілкування).

Під час добору фразеологізмів для засвоєння молодшими школярами доцільно керуватися такими критеріями: доступність фразеологізмів для дітей; значення фразеологізмів в етичному вихованні та для розвитку світогляду; вживання фразеологізмів у різних життєвих ситуаціях; врахування сфери їх уживання; відповідність фонетичних, лексичних, синтаксичних особливостей фразеологізмів граматичному матеріалу, який вивчається у початковій школі. Щоб засвоєння фразеологізмів не обмежувалось лише ознайомленням з їх значенням, необхідна систематична мовленнєва діяльність, спрямована на використання цих висловів на рівні словосполучення, речення, тексту.

Результативність роботи з фразеологізмами залежить від раціонального використання активних форм організації навчальної діяльності учнів (індивідуальна, парна, групова), ефективних методів навчання мови за способом взаємодії вчителя і учнів (слово вчителя, бесіда, спостереження над мовою, робота з довідковою літературою, вправи), прийомів роботи з фразеологічним матеріалом з урахуванням дій, обов'язкових для формування мовленнєвих здібностей (прослуховування, читання, вимова, запам'ятовування, читання, написання фразеологізмів; співвідношення стійкого словосполучення з реальністю; відшукування в мові відповідних фразеологізмів для використання їх в усному і писемному мовленні).

Фразеологічні вправи, які спрямовані на усвідомлення основних правил культури спілкування, активізують і збагачують фразеологічний запас учнів, виховують у них увагу до стійкого сполучення слів, його значення, розвивають мислення, формують мовленнєві вміння й навички, сприяють розвитку логічного і художнього мислення молодших школярів. Зміст вправ має виховний характер і залежить від специфіки виучуваних правил з культури спілкування. Засвоєння фразеологічних понять учнями початкових класів відбувається в основному під час виконання вправ розпізнавального

(аналітичного) характеру, розрахованих на спостереження за вживанням і значенням окремих фразеологізмів у готових реченнях і текстах; перетворювальних (трансформаційних) вправ, пов'язаних з переробкою фразеологічного матеріалу; конструктивних (творчих) вправ.

Ефективність і доцільність методики фразеологічної роботи підтверджується результатами формувального експерименту, які свідчать про те, що учні експериментального класу, порівняно з учнями контрольного, за відведений програмою час оволоділи більшим обсягом знань про фразеологізми – формули вербальної комунікації, оцінки невербального спілкування, опанували уміння вживати фразеологізми у власному мовленні. Отже, експериментальне навчання фразеології за розробленою методикою, як показали його результати, забезпечило системне і свідоме формування необхідних знань, умінь і навичок з фразеології.

Система роботи над збагаченням мовлення учнів українською фразеологією ураховує лінгвістичні та психологометодичні засади, на які спираються принципи, форми і методи навчання фразеології української мови. Як засвідчив експеримент, використання вправ на опрацювання фразеологізмів на заняттях з української мови сприяє забезпеченню усного і писемного мовлення учнів, відповідає їхнім віковим і розумовим здібностям.

Суть системи роботи з фразеології в школі, на нашу думку, повинна становити: зміст і обсяг фразеологічного матеріалу відповідно до конкретних розділів і тем шкільного курсу мови; методи навчання фразеологізмів у початковій школі; види і форми фразеологічних завдань та вправ. До найважливіших елементів системи збагачення мовлення учнів українською фразеологією віднесено такі: мотивація навчально-пізнавальної діяльності, обсяг і характер фразеологічного словника-мінімуму, стимулювання навчальної діяльності з боку вчителя, розвиток самостійної мовленнєвої практики учнів, методи, прийоми і засоби роботи над збагаченням мовлення учнів, загальнодидактичні та специфічні принципи.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефіренко М. Ф. Моделювання фразеосемантичної системи як лінгвістична проблема // Мовознавство. 1992. № 1. С. 21–26.
2. Бабич Н. Д. Антонімія у фразеології східнослов'янських мов // Українське мовознавство. 1984. № 12. С. 25–32.
3. Бабич Н. Д. Навчи мене, вчителю, розмовляти. Київ : Знання, 1992. 48 с.
4. Бадер В. І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів // Педагогіка і психологія. 1998. № 4. С. 31–36.
5. Баран Я., Зимомря М. Теоретичні основи фразеології : навч. посіб. Ужгород Ужгородський державний університет, 1999. 176 с.
6. Баранов М. Т. Методика лексики и фразеологии на уроках русского языка : пособие для учителя. Москва : Просвещение, 1988. 191 с.
7. Буряк П. А. Робота над фразеологізмами // Початкова школа. 2000. № 4. С. 11–14.
8. Буслаев Ф. И. Преподавание отечественного языка : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов. Москва : Просвещение, 1992. 512 с.
9. Быстрова Е. А. Теоретические основы обучения русской фразеологии в национальной школе. Москва : Педагогика, 1985. 136 с.
10. Варзацька Л. О., Голокозакова Ж. Г., Паламар Л. М. Рідна мова й мовлення. Київ : Освіта, 1996. 384 с.
11. Вашуленко М. С. Інтегрування завдань з рідної мови й читання // Початкова школа. 1994. № 6. С. 13–17.
12. Вашуленко М. С. Формування мовленнєвої особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання // Початкова школа. 2001. № 1. С. 11–14.
13. Ващенко В. С. Перші підручники з української мови // Укр. мова в школі. 1961. № 5. С. 81–87.
14. Вернигора Т. І. Розвиток комунікативної компетенції учнів у процесі вивчення фразеології // Вивчаємо українську мову та літературу. 2015. № 15. С. 15–17.

15. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) : учеб. пособие для вузов. 3-е изд., испр. Москва : Высшая школа, 1986. 639 с.
16. Вовкотруб Р. Робота над розвитком мовлення першокласників // Початкова школа. 1999. № 11. С. 12–13.
17. Гаврин С. Г. Изучение фразеологии русского языка в школе : пособие для учителя. Москва : Учпедгиз, 1963. 151 с.
18. Гаврин С. Г. Проблема систематизации устойчивых сочетаний современного русского языка в функциональном аспекте // Учёные записки Московского областного педагогического института им. Н. К. Крупской. Москва, 1966. Т. 160 : Русский язык, вып. 11 : Вопросы русской фразеологии. С. 260–274.
19. Гриценко Г. П. Буквар Т. Норця (Т. Г. Лубенця) // Українська мова в школі. 1959. № 3. С. 50–54.
20. Груба Т. Л. Тематичний словник синонімів (Укладання й використання на уроках розвитку зв'язного мовлення) // Урок української. 2001. № 4. С. 31–32.
21. Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти» від 21 лютого 2018 р. № 87 // Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1–2 класи. Київ : Освіта-Центр плюс, 2018. С. 92–121.
22. Жуков В. П. Значение фразеологизма и значение слова // Русский язык в школе. 1974. № 3. С. 81–86.
23. Запорожець Л. М. Вплив адаптації тексту на підвищення культури мовлення учнів початкової школи // Культура мовлення у процесі навчання: теорія і практика : міжвузівський збірник наукових робіт. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. Вип. 5. С. 20–24.
24. Зиноватна І. І. Опрацювання фразеологізмів у 3 класі // Початкова школа. 1982. № 11. С. 30–33.
25. Кашина И. В. Фразеологизмы со значением обиды, досады, недовольства



- в современном русском языке // Теоретические основы разработки словарей учебного типа : сб. научных трудов / под ред.: Н. М. Шанского, Е. А. Быстровой. Москва, 1981. С. 97–103.
26. Кловак Г. Уроки рідної мови у формуванні національної самосвідомості молодших школярів // Початкова школа. 1999. № 7. С. 24–25.
27. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі (матеріали круглого столу) // Українська мова і література в школі. 2014. № 3. С. 57–68.
28. Краснов Ф. А. О предмете фразеологии // Уч. записки Киргизского университета. Филологический ф-т. Славянский сборник. II. 1963. Вып. 10. С. 58–66.
29. Леонтьев А. А. Психолингвистический аспект языкового значения // Принципы и методы семантических исследований. Москва : Наука, 1976. С. 130–148.
30. Ляхова Т., Белошапка І. Фразеологічний матеріал у початковій школі // Початкова школа. 1997. № 4. С. 28–31.
31. Лунько Н. Вживання фразеологізмів в усному і писемному мовленні школярів // Початкова школа. 2006. № 2. С. 13–14.
32. Львов М. Р. Методика преподавания русского языка в начальных классах : учеб. пособие. 2-е изд., испр. Москва : Академия, 2000. 464 с.
33. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: чому ми так говоримо. Харків : Вид-во при Харк. держ. ун-ті, 1977. 231 с.
34. Методика викладання української мови в середній школі / за ред.: С. Х. Чавдарова, В. І. Масальського. Київ : Рад. шк., 1962. 372 с.
35. Методика викладання української мови : навч. посіб. / С. І. Дорошенко, М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко та ін. ; за ред. С. І. Дорошенка. Київ : Вища шк., 1992. 398 с.
36. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2012. 364 с.

37. Новиков Л. А. Семантика русского языка : учеб. пособие. Москва : Высшая шк., 1982. 272 с.
38. Пешковский А. М. Избранные труды. Москва : Учпедгиз, 1959. С. 51–59.
39. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови: (теоретичний аспект) : навч. посіб. Харків : Основа, 1995. 240 с.
40. Поливанов Е. Д. Введение в языкознание для востоковедных вузов. Ленинград : Ленингр. вост. ин-т им. А. С. Енукидзе, 1928. С. 19–31.
41. Потенбня А. А. Эстетика и поэтика / редкол.: М. Ф. Овсянникова и др. Москва : Искусство, 1976. 614 с.
42. Прадід Ю. Ф. Засади укладання фразеологічного словника ідеографічного типу // Мовознавство. 1995. № 4–5. С. 35–38.
43. Програми для початкової загальноосвітньої школи. 1–4 класи / відпов. за випуск: А. В. Лотоцька, Л. Ф. Щербакова. Київ : Освіта, 2013. 392 с.
44. Романова Р. О. Роль фразеологізмів у збагаченні лексичного запасу школярів // Початкова школа. 1999. № 11. С. 9–12.
45. Садова С. Фразеологічні одиниці і мовленнєва компетенція учнів // Вивчаємо українську мову та літературу. 2006. № 1. С. 22–30.
46. Симоненкова Л. М. Робота з фразеологізмами під час вивчення морфології // Питання фразеології східнослов'янських мов. Київ, 1972. С. 162–170.
47. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наук. думка, 1973. 280 с.
48. Скуратівський В. Берегиня. Київ : Рад. письменник, 1987. 278 с.
49. Соловець Л. О. Робота над фразеологізмами як засіб формування культури спілкування молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2004. 17 с.
50. Соловець Л. Робота над фразеологізмами ввічливості, усталені форми вітання // Початкова школа. 2000. № 3. С. 7–9.
51. Срезневский И. И. Об изучении родного языка вообще и особенно в детском возрасте // Русское слово: избранные труды : учеб. пособие для

- студентов пед. ин-тов / сост. Н. А. Кондрашов. Москва : Просвещение, 1986. С. 103–161.
52. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 2. 670 с.
53. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет // Урок української. 2001. № 3. С. 14–15.
54. Стоюнин В. Я. Избранные педагогические сочинения. Москва : АПН РСФСР, 1954. 400 с.
55. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1–2 класи. Київ : Освіта-Центр плюс, 2018. 240 с.
56. Третьякова Н. Ситуативна форма вивчення фразеології // Початкова школа. 2011. № 7. С. 59.
57. Удовиченко Г. М. Предмет фразеології та семантичні типи фразеологізмів // Укр. мова і література в школі. 1965. № 2. С. 20–24.
58. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. Київ : Рад. шк., 1988. 279 с.
59. Ужченко В. Д. Вивчення фразеології в середній школі : посібник для вчителя. Київ : Рад. шк., 1990. 175 с.
60. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Харків : Основа, 2005. 360 с.
61. Усатенко Т. П. Лексична семантика і розвиток мовлення учнів. Київ : Рад. шк., 1984. 127 с.
62. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2 т. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1. 488 с.
63. Хмелюк М. М. Міжпредметний матеріал до вивчення лексики в 4 класі // Укр. мова і література в школі. 1984. № 12. С. 46–51.
64. Хорошковська О. Основні напрямки роботи з розвитку мовлення в процесі оволодіння знаннями з мови // Рідні джерела. 2001. № 4. С. 18–20.
65. Чуйко Г. А., Білецька М. А., Школьна Г. Ф. Методика викладання української мови в початкових класах. Київ : Вища шк., 1975. 384 с.

66. Шанский В. Н. Проблемы лексико-фразеологической синонимии и её отражение в словаре учебного типа // Лексикология и фразеология: новый взгляд: тезисы 2-й межвузовской конференции. Москва, 1990. С. 86–88.
67. Шанский В. Н. Синонимические и антонимические отношения слов как средство выделения словарных значений // Теоретические основы разработки словарей учебного типа: сб. науч. тр. / под ред. Н. М. Шанского, Е. А. Быстровой. Москва, 1981. С. 47–57.
68. Шевлякова Е. Д. О первоначальном ознакомлении младших школьников с русской фразеологией на уроках чтения художественных произведений // Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе : доклады конференции. Москва, 1967. С. 337–346.
69. Шкльода В. Розігрування казок для розвитку дитячого мовлення // Дошкільне виховання. 2007. № 2. С. 21–22.
70. Шкльода В., Лунько Н. Вживання фразеологізмів в усному і писемному мовленні школярів // Початкова школа. 2006. № 2. С. 13–14.